

KARADENİZ ARAŞTIRMALARI

JOURNAL OF THE BLACK SEA STUDIES
ЖУРНАЛ ЧЕРНОМОРСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ

BALKAN KAFKAS DOĞU AVRUPA VE ANADOLU İNCELEMELERİ DERGİSİ

KARADENİZ ve TOPLUM

XI-44 KIŞ - WINTER - ЗИМА

KARADENİZ ARAŞTIRMALARI

BALKAN, KAFKAS, DOĞU AVRUPA VE ANADOLU İNCELEMELERİ DERGİSİ

KaraM
Kış 2015 • Sayı 44

Karadeniz Araştırmaları
Journal of the Black Sea Studies
Karam Yayınıdır
Cilt/Volume 11 Sayı/Number 44
Kış/ Winter 2015 ISSN 1304-6918

Sahibi ve Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Owner and Managing Editor
Bilgehan Atsız GÖKDAĞ

Editörler/Editors
Osman KARATAY - M. Seyfettin EROL

Yazı İşleri / Secretariat
Umut ÜREN

Tasarım/ Design
Ali BALCI

Yayın Kurulu / Editorial Board
Prof. Dr. Bernt Brendemoen (Oslo Üni.)
Prof. Dr. Haydar Çakmak (Gazi Üni.)
Prof. Dr. Necati Demir (Gazi Üni.)
Prof. Dr. Peter Golden (Rutgers Üni.)
Prof. Dr. Sadettin Gömeç (Ankara Üni.)
Prof. Dr. Hakan Kırımlı (Bilkent Üni.)
Dr. Yuri Kochubey (NAS of Ukraine)
Prof. Dr. Mihai Maxim (D.Kantemir Kültür Mrk.)
Prof Dr. David Mcdonald (Uni. of Wisconsin)
Prof. Dr. Hikmet Öksüz (KTÜ)
Prof. Dr. Mehmet Öz (Hacettepe Üni.)
Prof. Dr. Yücel Öztürk (Sakarya Üni.)
Prof. Dr. Dan D.Y. Shapira (Bar-Ilan Üni.)
Doç. Dr. Feridun Tekin (Giresun Üni.)
Prof. Dr. Uli Schamiloglu (Uni. of Wisconsin)
Prof. Dr. Mualla Uydu Yücel (İstanbul Üni.)
Prof. Dr. İliya V. Zaitsev (Moskova Devlet Üni.)

İdare Merkezi / Adress

Hořdere Cad. 179/6
06690 Çankaya / ANKARA
Tel: 0536 760 55 42
www.karam.org.tr
karadenizarastirmalari@gmail.com

Yayın Türü / Types of Periodicals
3 aylık, uluslararası / quarterly, international

Baskı / Printed by
Vizyon Kırtasiye Ofset Matbaa (Fatih Cad. 198/A Keçiören/ANKARA Tel: 312.380 05 11)

Basım Yeri ve Tarihi / Issue Location and Date
ANKARA/Ocak (January) 2015

İçindekiler/ Contents

Makaleler/ Essays

- 1-14 Zonguldak Kömür Havzası ve Kentsel Yerleşme İlişkisi - *Relationships Between the Coal Basin and Urban Settlement in Zonguldak*
Erman AKSOY – Gülnihal DOĞRU
- 15-31 Misyonerlik ve Karadeniz Bölgesindeki Faaliyetleri: Pontuscu Misyonerlik - *Missionary Activities in the Region of Black Sea around the Pontus Idea*
Muammer AK
- 33-57 Doğu Karadeniz Bölgesinin Yerli Turist Profili ve Pazar Bölümlendirmede Kullanımı- *The Domestic Tourist Profile of Eastern Black Sea Region and Its Use in Market Segmentation*
Nazım ÇOKIŞLER - Ali TÜRKER
- 59-72 Sinop Bölgesi Yılkıları - *Wild Horses in the Sinop Region*
Ahmet GÜNGÖR - Şahbaz UZUN - Betül BATTI - Eda TURAN
- 73-89 Osman Fikret Topallı'nın Notlarına Göre Giresun'da Halk Müziği: Bağlama, Saz ve Başka Çalgı Çalanlar - *According to Notes of Osman Fikret Topalli: Folk Music in Giresun: Baglama, Saz and Other Instrument Players*
Veysel USTA
- 91-104 Gelenekselin Moderne Taşınmasında Ordu Yöresi İğne Oyaları - *Needleworks in the Province of Ordu in Transmitting Tradition to the Modern*
Pınar GÖKLÜBERK ÖZLÜ - Mine CERENOĞLU YAYLA
- 105-128 Karadeniz'den Bir Kesit: Kişisel Hak ve Özgürlükler Açısından Kadın Hakları Algısı – *A Sight from the Black Sea: Perception of Women's Rights in Terms of Personal Right and Freedoms*
Şule AY
- 129-142 İlerleme Raporları (1998 – 2013) Işığında Türkiye'de Roman Haklarının Gelişimi - *Development of Roma Rights in Turkey in the Lights of Progress Reports (1998 – 2013)*
Duru ŞAHYAR AKDEMİR
- 143-166 Kürtçe Anadilde Eğitim Talebi ve İnsan Hakları – *The Demand for Education in Kurdish Mother Language and Human Rights*
Aytekin ERSAL
- 167-185 Anlam Değiştirme Aracı Olarak Olumsuzluk Eki –mA - *The Negation Suffix –mA as an Instrument of Semantic Change*
Erkan HİRİK
- 187-213 Ahmet Hilmi Bey'in Adalet Anlayışı - *The Conception of Justice of Ahmet Hilmi Bey*
Zemzem YÜCETÜRK
- 215-227 Avrupa Birliği Enerji Güvenliği ve Ukrayna Meselesi - *The European Union Energy Security and the Question of Ukraine*
Mustafa Nail ALKAN

Kitap Değerlendirme/ Book Review

- 229-232 Osman Karatay, *Hazarlar, Yahudi Türkler, Türk Yahudiler ve Ötekiler*
Öner TOLAN
- 233-236 G. Albogaçieva, A. M. Martazanov, L. T. Soloveva- *İnguşi*
Didem ÇATALKILIÇ
- 237-244 Yayın İlkeleri/ Editorial Principles

DANIŐMA KURULU / ADVISORY BOARD*

Prof. Dr. Ali AKAR	Muęla Üniversitesi
Prof. Dr. Yavuz AKPINAR	Ege Üniversitesi
Doç. Dr. Ercan ALKAYA	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Ali Berat ALPTEKİN	Selçuk Üniversitesi
Doç. Dr. Semra AYYILMAZ	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Ünsal BAN	Türk Hava Kurumu Üniversitesi
Prof. Dr. İrfan ÇAęLAR	Hitit Üniversitesi
Prof. Dr. Özkul ÇOBANOęLU	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. A. Mevhibe COŐAR	Karadeniz Teknik Üniversitesi
Doç. Dr. Tülin DURUKAN	Kırkkale Üniversitesi
Prof. Dr. Ali DUYNAMAZ	Balıkesir Üniversitesi
Prof. Dr. A. Bican ERCİLASUN	Gazi Üniversitesi
Doç. Dr. Ruhi ERSOY	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Tuncer GÜLENSOY	Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Harun GÜNGÖR	Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Atilla JORMA	University of Turku
Doç. Dr. Şenol KANTARCI	Kırkkale Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. BarıŐ METİN	UŐak Üniversitesi
Prof. Dr. Nevzat ÖZKAN	Erciyes Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Mahmut SARIKAYA	Ahi Evran Üniversitesi
Prof. Dr. Seyit SERTÇELİK	Ankara Üniversitesi/ TBMM
Prof. Dr. Cemalettin TAŐKIRAN	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. İbrahim TELLİOğLU	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Prof. Dr. A. Nezihi TURAN	Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr. Kemal ÜÇÜNCÜ	Karadeniz Üniversitesi

BU SAYININ HAKEMLERİ / REFEREES OF THIS ISSUE

Doç. Dr. Saliha Aęaç	Gazi Üniversitesi
Doç. Dr. Abdullah Akat	Karadeniz Teknik Üniversitesi
Doç. Dr. Sami Oęuzhan AkbaŐ	Gazi Üniversitesi
Doç. Dr. Nail Alkan	Gazi Üniversitesi
Doç. Dr. Umut Avcı	Muęla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Bengül Salman Bolat	Ahi Evran Üniversitesi
Prof. Dr. Haydar Çakmak	Gazi Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Ali Abbas Çınar	Muęla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Doç. Dr. Birsen Çileroęlu	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Hilmi Demir	Hitit Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Sertif Demir	Avrasya Üniversitesi
Doç. Dr. Yelda Demiraę	BaŐkent Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Talip Doğan	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Doç. Dr. Nilüfer Erbil	Ordu Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet Hikmet Eroęlu	Ankara Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet Seyfettin Erol	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Bilgehan Atsız Gökdağ	Kırkkale Üniversitesi
Doç. Dr. Nevin Gültekin	Gazi Üniversitesi
Doç. Dr. Özlem Güzey	Gazi Üniversitesi
Doç. Dr. Osman Karatay	Ege Üniversitesi
Dr. Merve Koçoęlu	Yeditepe Üniversitesi
Doç. Dr. Zafer Öter	Kâtip Çelebi Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Fikri Soysal	Dicle Üniversitesi
Prof. Dr. EniŐ Şahin	Sakarya Üniversitesi
Doç. Dr. İbrahim Telliöęlu	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Dr. Çiğdem Usta	Fener Anadolu Lisesi

Dergimizi Tarayan Veritabanları / Scanned by Databases

ASOS, CEEOL, DOAJ, EBSCO, Index Copernicus, Index Islamicus, MLA International Bibliography, International Medieval Bibliography, ProQuest, Serials Solutions, TÜBİTAK-ULAKBİM, Ulrich's periodicals directory

* Soyadına göre alfabetik sıralama yapılmıştır.

ANLAM DEĞİŞTİRME ARACI OLARAK OLUMSUZLUK EKİ -mA*

Erkan HİRİK**

Özet

Olumsuzluk farklı boyutlara sahip bir alandır. Bu nedenle felsefe, psikoloji ve dilbilim gibi disiplinler arası bir özelliğe sahiptir. Bununla birlikte olumsuzluk dilbilim içerisinde de farklı boyutlara sahiptir. Biçimbilim, anlambilim ve sözdizimi gibi alanları ilgilendiren olumsuzluk, araştırmacılar tarafından farklı şekillerde incelenmiştir. Her dil bir olumsuzluk işaretleyicisine sahiptir. Türkiye Türkçesinde standart olumsuzluk işaretleyicisi -mA ekidir. Bu ekin hangi ek kategorisinde değerlendirilmesi gerektiği de araştırmacılar tarafından farklı şekilde ele alınmıştır. Bu çalışmada, standart olumsuzluk işaretleyicisi olan -mA'nın eklendiği fiilleri başka fiillere nasıl dönüştürdüğü gösterilmeye çalışılmıştır. Böylece -mA'nın anlam değiştirme yöntemleri ortaya konmuştur. Tüm bunlar olumsuzluk eki -mA'nın yapım ekleri arasında değerlendirilmesi gerektiğinin göstergeleri olarak belirtilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Olumsuzluk, Olumsuzluk Eki -mA, Türkiye Türkçesi, Yapım Eki, Biçimbilim.

Abstract

Negation is an area which has different aspects. Therefore, it has an interdisciplinary feature, related to philosophy, psychology and linguistics. In addition to this, negation has also different aspects in linguistics. Negation, which is related to morphology, semantics and syntax, is analysed in different ways by linguists. All of the languages have negation marker/s. The standard negation marker in Turkish is -mA. The question, under which suffix category should this suffix be analysed, is dealt with in different ways by linguists. In this article it is demonstrated how the standard negation marker -mA, which is added to another verb, transforms it. By this way, Semantic change methods of -mA are exposed. All these are indicated as evidences of why the negation suffix -mA should be considered as derivational suffixes.

Key words: Negation, Negation Suffix -mA, Turkish, Derivational Suffix, Morphology

* Bu çalışma 2010 yılında Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında Doç. Dr. Ahmet Karadoğan danışmanlığında tarafımızca yazılan yüksek lisans tezinden faydalanılarak hazırlanmıştır.

** Okutman Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, erkanhirik@gmail.com

Kişiler, evreni algılayıp yorumladıkça çeşitli etkenler sonucu evrendeki kavramlara, varlıklara ya da olgulara çeşitli değerler atfederler. Atfedilen bu değerler, kimi zaman olumlu kimi zaman da olumsuz olabilmektedir. Hatta bazen aynı durum, bireyler için farklı değerlere sahip olabilmektedir. Yani insan hayatı ve evren, barındırdığı şeyler ile sürekli bir karşıtlık ihtiva etmektedir. Mevcut bu karşıtlıklar birbirlerini tamamlar niteliktedir. Biri olmadan diğerinin anlaşılması, değer alması zordur.

Siyah-beyaz, iyi-kötü, ıslak-kuru, yüksek-alçak, olumlu-olumsuz vb. şekilde birçok kavramın karşıtını saymak olasıdır. Belirli bir sisteme sahip bu karşıtlıklar içerisinde insan verdiği değerler ile birlikte duygu, düşünce ve isteklerini ifade ederken sahip olduğu dil sisteminin kurallarını ve olanaklarını kullanır. Gerçek olmayan ya da olumsuz olan herhangi bir varlık, hareket ya da kavram ancak gerçeği ya da olumlusu ile anlaşılabilir.

Olumlu sözcüğü Türkçe Sözlük'te "gözetilen amaca veya beklenilene uygun, yararlı, müspet, pozitif"; "yapıcı"; "onaylayan, kabul eden, lehte olan"; "olgulara, deneylere dayalı olarak bazı nitelikleri belli olan, müspet, pozitif"; "davranışları beğenilen, yapıcı düşünceleri olan, yararlı" ve "dil bilgisi, olumsuzluk, anlatmayan (kelime, cümle)" biçiminde tanımlanmaktadır. *Olumsuz* sözcüğü ise "yapıcı ve yararlı olmayan, hiçbir sonuca ulaşmayan, gözetilen amaca veya beklenilene uygun olmayan, menfi, negatif"; "onaylamayan, kabul etmeyen, aleyhte olan"; "davranışları beğenilmeyen, yıkıcı düşünceleri olan, zararlı, menfi"; "olumsuzluk anlatan (kelime, cümle), menfi"; "bir şeyi inkâr eden, inkâr veya ret özelliği taşıyan" şeklinde açıklanmıştır (TS 2011). Bahsi geçen bu kelimelerin anlam alanından da hareket ile nesnenin veya kavramın insana göre kategorilendirilmiş olması bir başka deyiş ile istenen ya da istenmeyen olması, o nesne ve kavramların dildeki karşılıklarına da tezahür etmiştir. Bu durum isimlere, sıfatlara, hareketleri, oluşları ve kılışları ifade eden fiillere de aksetmiştir.

Benveniste'ye göre *olumsuz* kelimesi *bir şeyin tersi/zıddı, karşıtı, bulunmama, içermeme, meydana gelmeme, olmama, yokluk* anlamlarına gelmektedir; *olumsuzluk* ise "var olmama bildiren bir yargı"dır (1994: 151).

Bazı kaynaklar¹ dildeki *olumluluk* ve *olumsuzluk* ile ilgili yapıcı ve anlamca olmak üzere bir takım çalışmalar yapıldığının ve birçok yönden incelenen konunun genel olarak *olumlu-olumsuz* ve *olumluluk-olumsuzluk* zıtlığına dayanan yaklaşımlar ile ortaya konulduğunun bilgisini vermektedir (Erguvanlı ve Koç 1986: 159).

Givon, *olumsuzluğun* filozoflar tarafından geleneksel olarak *gerçek değer* (truth value) bağlamında değerlendirildiğini belirterek *olumsuzluğun* mantıksal yönetici olarak bir önermenin gerçek değerinin tersi olduğunu ifade etmektedir (2001: 369).

¹ bk. (Demirel 2002), (Yılmaz 2009)

Felsefi açıdan olumsuzluk, Ağca'ya göre her bir nesne ve kavramın ancak olumlu ya da nötr haliyle mevcut olduğunu ve mevcut şekle karşıt olmak ya da olan karşısında olmayanı ifade etmek ile olumsuz seviyenin elde edildiğini ifade etmektedir. Ağca, her alanda bulunan olumsuz şekiller ya da yapıların, olumlu olanlardan sonra olmayanı ifade etmekle oluştuğunu belirtmektedir. Bu çerçevede Ağca, "olumluluk" için gerçek, "olumsuzluk" için ise gerçek olmayan değerlendirilmesini yapmaktadır (2010: 2).

Bazı kelimeler anlam ve yapı bakımından olumluluk/olumsuzluk düzleminde farklılaşır. Bu ilişki "duygu değeri (connotation)" bakımından değerlendirildiğinde bazı kelimelerin yapı olarak olumlu olmasına karşın anlam olarak olumsuz çağrışımlara sahip olduğu görülmektedir. Bu hususta Aksan, "*Her dilde kimi sözcükler, o dili konuşan bireylerde bir takım tasarımların yanı sıra duygulandırıcı öğeler de taşır. Çünkü herhangi bir dilden seçeceğimiz 'kanser, verem, ölüm, cenaze, tabut, morg, salgın, ayrılık, açlık, isyan, terör, üveyana...' gibi sözcüklerin insanda ürperti, tedirginlik, korku, karamsarlık gibi duygusal etkilerde bulunacağını yadsımak olanaklı değildir. Bu göstergelerle karşılaştırılınca 'ilkbahar, kardelen, menekşe, aşk, zafer, başarı, vatan, gençlik, yavru, yetim, öksüz' gibi sözcüklerin iyimser bir hava yaratacağı, 'güzel, iyi' duygular getireceği de yadsınamaz.*" şeklinde açıklama yapmaktadır (2006: 56). Eker, duygu değeri konusunda "*Kişilerin duygularını göstermeye yönelik kullanımla ilgili olan anlamdır. Bu tür anlamda vurgu ve tonlamadaki farklılıklar duygusal anlamı belirler. Duygusal anlam da bir göstergeye bağlı olarak insanda uyanan çeşitli duygular beliren çağrışımlar söz konusudur.*" demektedir (2003: 413).

Hayattaki bir takım nesne, olgu ya da somut ve soyut şeylerin değeri insanın ona verdiği anlam değeri ile ortaya çıkar. Aksan, bağlamın ve duygu değerinin anlam açısından büyük önem taşıdığını belirterek "*Kelimeler bağlam dışında var olmasaydı bir sözlük yazılamazdı.*" diyerek bu husustaki düşüncelerini ifade etmektedir. Aksan, "*Biz bu bakımdan anlamın türlerinin de göz önünde tutulup uzlaşımsal bir birim olarak sözcük anlamından söz edilebileceği kanısındayız. Öte yandan hemen anımsanmalıdır ki, bir gösterenin çeşitli kullanımları, yeni anlamları, çeşitli aktarmalar, özellikle deyim aktarmaları yoluyla o gösterge kullanıldıkça, zaman içinde ortaya çıkar.*" şeklinde bağlam ile duygu değeri arasındaki bağlantıyı ifade etmektedir (2006: 46). Bağlam ile ilgili olarak Kılıç, kelimeler ile bağlam arasındaki ilişki hususunda "*Bir sözcük ancak uygun bağlamda kullanıldığı zaman anlamlıdır. Başka bir deyişle dil, ancak kullanımda kimi işlevler yüklenir.*" demektedir (2002: 31).

Sözlük düzeyinde olumsuz anlama sahip bir kelimenin anlamının tüm cümleyi etkilemesi beklenir. Olumsuz anlama sahip olan bu kelime, cümle içerisinde herhangi bir öge olabilir. Sözlüksel düzeyde olumsuz anlama sahip kelimeler, biçimbirimsel ve sözdizimsel düzeyde olumsuzluk taşıyan ifadelerden eylemin gerçekleşmemesi ya da başka bir eyleme denk gelmesi

boyutunda değil, istenmeyen, korkulan, sevilmeyen, beğenilmeyen bir durumun ortaya çıkmasını göstermesi bakımından ayrılmaktadır.

Bazı kaynaklarda dildeki olumluluk ya da olumsuzluğa ilişkin çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalarda da genel olarak iki kutuplu (olumlu/olumsuz) bir yön takip edilmiştir. Börekçi'nin "*Duyuşsal Ulam* (Thymique Catégorie, Thymic Category)" olarak belirttiği olumluluk-olumsuzluk kategorisi ise bu kavramların anlam yönü ile ilgilidir (2001: 45).

Araştırmacıların çalışmalarında da görüldüğü üzere olumluluk ve olumsuzluk bir dil bilgisi kategorisi olmasıyla beraber duygulara, sezgilere hitap eden bir duyuşsal (thymiqué) boyuta da sahiptir. Bu çalışmada *olumsuzluk* bir dil bilgisi kategorisi olarak biçimbirimsel açıdan değerlendirilmektedir.

B. Dilbilimde Olumsuzluk

Olumsuzlukla ilgili çalışmalar 1980'li yıllardan itibaren dilbilimde ivme kazanmıştır. 1990'lı yıllardan itibaren ise dilbilimde psikologlar tarafından çalışılan olumsuzluk, ilk olarak Wason ve onu takip eden Eifermann, McMahon, Gough, Slobin gibi araştırmacılar tarafından da incelenmiştir. Bu çalışmalarda ortak olarak "*Olumsuzluğun anlaşılması olumluluğun anlaşılmasından daha zordur.*" anlayışı ortaya çıkmıştır. Bununla beraber olumsuz ifadelerin kendi içinde anlaşılma seviyelerinde de farklılık bulunmaktadır. Dolaylı olarak verilen olumsuz ifadeler, doğrudan verilen olumsuz ifadelerden daha zor anlaşılmaktadır (Clark 1980: 19).

Türkçe üzerine olumsuzluk ile ilgili yapılmış olan çalışmaların tarihi çok eskiye dayanmaz. Bu olumsuzluk çalışmaları *sözdizimsel, anlamsal ve söylemsel* yapılar olmak üzere üç basamakta ilerlemektedir. Özmen (1995), Cin (1998; 2011), Demirel (2002), Börekçi (2001), Menabit (2004), İlhan (2005), Özkan (2003; 2006), Erten (2007), Çalışır (2007), Ağca (2010), Hirik (2010), Çürük (2010; 2012; 2013; 2014) olumsuzluk konusuyla ilgili çeşitli çalışmalar yapmışlardır.

Olumluluk ve olumsuzluk, insanların çevrelerinden algıladıkları ve değer verdikleri ya da vermedikleri nesnelere olguların dile yansımalarının doğal bir sonucudur. Bu anlamda değerlendirildiğinde kavramların dil bilgisi çalışmalarındaki karşılıklarına bakmak yerinde olacaktır.

Korkmaz, *olumluluk için "Doğrudan doğruya fiilin karşıladığı oluş ve kılış gösteren, fiil kök veya gövdesinin -mA olumsuzluk tabanı eki almamış durumlardaki dilbilgisi kategorisi: oku-, yaz-, gel-, çalış-, vb. karşıtı olumsuzluktur."* şeklinde bir izahta bulunurken *olumsuzluk için ise "Cümlede yüklem bildirdiği oluş ve kılışın olumsuz olarak gerçekleştiğini gösteren dilbilgisi kategorisi. Türkçede fiile olumsuzluk kavramı -mA- ekiyle, ad cümlelerinde değil kelimesinin eklenmesiyle verilir."* izahını vermiş ve bu izahlarını örnekler ile göstermiştir (2007: 161).

Hengirmen, olumluluğun belirli bir bilgiyi, yargıyı, olayı vb.ni gerçekleştirme, geçerli olma, bulundurma açılarından aktarma durumu olduğunu söylerken, olumsuzluğun belirli bir bilgiyi, yargıyı, olayı vb.ni gerçekleştirme, geçerli olmama, bulundurmama açılarından aktarma durumu olduğunu söylemektedir (1999: 206).

Crystal, olumsuzluğun gramatikal ve anlamsal çözümlemede genellikle cümlenin anlamının tümünün ya da bir kısmının zıtlığını belirten yapı veya süreç olduğunu söylemektedir (2004: 310).

Trask, olumsuzluğun bir cümlede ya da onu oluşturan unsurlarda olumsuzluk öğelerinin bulunması (*not, never, nothing*) ve bu unsurların eklenmesi ile cümlenin etkilenmesi olduğunu söylemiştir (1996: 179).

Richards ve Schmidt, olumsuzluğu "*Cümlenin bir bölümünün ya da tamamının tersinlenmesi.*" olarak tanımlamaktadır (2002: 354).

Horn, olumsuzluğu ikiye ayırır ve "*betimleyici olumsuzluk*" ve "*üstdilsel olumsuzluk*"² olarak ele alır. Horn'a göre betimleyici olumsuzluk önermenin doğruluk değeri ile ilgilidir. Betimleyici olumsuzluk, önermesel anlamın doğruluğunu reddeder. Üstdilsel olumsuzlukta ise bağlamda yer alan herhangi bir durumun reddedilmesi, önermenin doğruluk değerinin değil, konuşurun dile getirdiği söylemin reddedilmesi söz konusudur (1985; 1989).

Dilbilim çevreleri olumsuzluğu dilbilimsel bir araç olarak görmektedir. Bu anlamda değerlendirildiğinde olumsuzluğun biçimbilimsel, sözdizimsel ve anlambilimsel yönlerden değerlendirilebilecek bir alan olduğu görülmektedir. Bu durum beraberinde olumsuzluğun farklı açılardan incelenmesi gerekliliğini göstermektedir.

Her dil kendi iç dinamikleri doğrultusunda bir takım olumsuzluk işaretleyicilerine sahiptir. Bazı diller fiilden önce olumsuzluk işaretleyicisi kullanırken bazı diller ise olumsuzluğu belirteçler aracılığı ile sağlamaktadır. Bununla birlikte bazı dillerin de bu işaretleyicileri bir arada kullandığı görülmektedir. Biçimbirim açısından değerlendirildiğinde Türkçede olumsuzluk fiillere getirilen -mA eki ile sağlanmaktadır; ancak bununla birlikte

² Çürük'ün Türkiye Türkçesindeki üstdilsel olumsuzlukla ilgili çalışması mevcuttur (Çürük 2013). Bu çalışmada Çürük, üstdilsel olumsuzluk ile ilgili bilgiler verdikten sonra bu tür olumsuzluğun Türkçedeki yansımalarını göstermektedir. Üstdilsel olumsuzlukta konuşur söyleme atıfta bulunarak söylemde yer alan bir ifadenin derecesini artırmak amacıyla onu vurgulayarak olumsuzlar. Çürük'ün verdiği örneklerden "*Termik santrale karşı değilim, çok karşıyım.*" cümlesinde *değil* ile ifadede yer alan söylemin zayıflığı gösterilmiş, *çok karşıyım* ile de anlatılmak istenen ifadenin yargı değeri artırılmıştır.

Çürük, olumsuzluğun üstdilsel kullanımında odaklanılanın, anlamdan ziyade kullanılan kod olduğunu söyleyerek, üstdilsel olumsuzluğun tümce/sözcenin anlamından çok dil düzlemine çıkış biçimi ile ilgili olduğunu belirtmektedir. Çürük'e göre üstdilsel olumsuzluk her zaman olmasa da umumiyetle kendinden önce dile getirilen tümce/sözcelerinin yadsınması ile gerçekleştirilir, bu da muhatabın -genellikle olumlu olan- ifadesine bir karşılık şeklinde ortaya çıkar. Çürük üstdilsel olumsuzluğun Türkiye Türkçesinde -mA, *değil* ve *yok* ile sağlanabildiğini belirtmektedir (2013: 103-104).

kimi çalışmalarda olumsuzluk eki olarak değerlendirilen *-s/z* eki yokluk bildiren ek olarak görülmektedir. Türkçede biçimbirimsel işaretleyicileriyle birlikte sözlüksel işaretleyiciler de (*yok, değil, hiç, hiçbir, asla, katiyen vb.*) olumsuzluk bildirebilmektedir. Aynı zamanda bahsi geçen sözlüksel işaretleyiciler olumsuzluk anlamını da kuvvetlendiren ifadeler olarak görev yapabilmektedir.

Dilbilimde olumsuzluğun tam olarak hangi alanda incelenmesi gerektiği sorunlardan biri olarak görülmektedir. Bu konuda Ağca, “*Olumsuzlaştırılmış şekillerin daima bir işaretleyiciye sahip olması, olumsuzluğu biçimbilimi ile, her bir işaretleyicinin aynı zamanda cümle bağlamında kullanılması ve cümleye tesir etmesi biçim-sözdizimi ve sözdizimi ile, olumsuzlaştırılmış ya da olumsuzlaştırılmamış bazı yapıların olumluluk-olumsuzluk bağlamında farklı anlamlar içermesi de anlambilimi ile ilintili kılmaktadır.*” demektedir (2010: 5). Ağca’nın söylediği gibi işaretleyiciler biçimbirim boyutunda olsa dahi bunların anlama doğrudan etki eden özelliklere sahip olduğu da muhakkaktır. Bu anlamda işaretleyiciler boyutuyla olumsuzluk konusu değerlendirildiğinde olumsuzluğun her durumda anlambilim alanına giren bir kavram olduğu görülmektedir. Elbette cümlede yer alan olumsuzluk işaretleyicisi hangi türden olursa olsun cümle tamamen olumsuzlandığı için sözdizimsel bağlamda da olumsuzluk söz konusudur.

Ağca, olumsuzluk konusunda araştırmaları olan Miestamo (2005, 2007), Veselinova (2006) gibi araştırmacıların çalışmalarında yer alan olumsuzluk sınıflandırmalarından hareketle şu şekilde bir tasnif yapmıştır:

1. *Olumsuzluk*

1.1 *Fiillerde Olumsuzluk (Standart Olumsuzluk)*

1.2. *İsim Cümlelerinde Olumsuzluk*

2. *Yokluk*

3. *Olumsuzluk Niceleyicileri* (2010: 13).

Her dilde fiil ile ilişkili olarak cümleyi sözdizimsel ve anlambilimsel olarak olumsuzlayan işaretleyiciler bulunmaktadır. Cümlelerin bu yöntemle olumsuz hale getirilmesi dilbilim kaynaklarında Payne (1985)’in çalışmalarından itibaren “standart olumsuzluk” olarak nitelendirilmektedir. Miestamo, standart olumsuzluğun fiil cümlesini olumsuzlaştıran işaretleyiciler ile sağlandığını belirtmektedir (2005: 3). Türkçede standart olumsuzluk tarihî dönemlerden itibaren fiillere eklenen *-mA* olumsuzluk eki ile yapılmaktadır.

Olumsuzluk genel olarak sözdizimsel ve biçimbilimsel olarak ele alınabilir. Önerme olumsuzluk alanı içerisinde yer aldığına sözdizimsel olumsuzluktan bahsedilebilir. Bu olumsuzluğun yalnızca cümlede yer alan bir yapıya uygulandığı durumların biçimsel olduğunu göstermektedir.

C. Anlam Değiştirme Aracı Olarak Olumsuzluk Eki

Türkçenin söz varlığında yer alan kelimelerin bir bölümü müstakil anlamlara sahipken bir bölümü de görevli kelimeler olarak görülmektedir. Bununla birlikte doğrudan karşılığı bulunmayan birçok görevli ses ve ses birliği de Türkçe biçimbirimler arasında yer almaktadır. Kelimeler kök halindeyken evrende yer alan kavramların, nesnelerin, hareketlerin ve oluşların bir kısmını temsil edebilmektedir; ancak evrende yer alan her kavram, nesne ve hareket ile bunların birbirleri arasındaki ilişkiler her zaman farklı kelimelerle ifade edilemez. Böyle durumlarda kelimeler, dil içi unsurlar birlikte hareket ederek çeşitli dil bilgisel olaylar neticesinde (çekim, türetim vb.) yeni anlamlı ve yeni görevli kelimelerin ortaya çıkmasını sağlar. Türkçedeki binlerce kavram da bu köklere getirilen ekler ile ortaya çıkmıştır. Tek başlarına anlam özellikleri bulunmayan, yalnızca bağlandıkları kelime ile kullanılabilen eklerin bir bölümü, kelime türetme görevi üstlenirken diğerleri de kelimeler arası geçici anlam ilişkileri kurarlar.

Daha önce belirtildiği gibi diller, olumsuzluğu farklı türlerden araçlarla işaretleyebilir. Türkçede temel olumsuzluk işaretleyicisi *-mA* ekidir. *Kimi* çalışmalarda³ Türkçede *-mA* ekinden başka *-sIz* eki de olumsuzluk işaretleyicisi olarak değerlendirilmektedir; ancak *-sIz* ekinin bir yokluk işaretleyicisi olduğu artık kabul edilmektedir. Bu anlamda olumsuzluk eki olarak *-mA*, Türkiye Türkçesinde standart olumsuzluk eki olarak görev yapmaktadır.

Olumsuzluk eki *-mA*'nın dil bilgisindeki yeri araştırmacılar tarafından sınıflandırma denemelerinde farklı şekillerde ele alınmıştır. Bu araştırmacılarından Gülsevin (2004), "*Türkçede 'Sıra Dışı Ekler' ve Eklerin Tasnif-Tanımlanma Sorunu Üzerine*" adlı çalışmasında dil bilgisi çalışmalarında genel tarafından kabul edilmiş bazı kuralların yeniden gözden geçirilmesi gerektiğini belirterek tespit ettiği bu genel kurallara uymayan durumların neden aykırılık gösterdiğini izah etmiştir. Gülsevin, *-mA* ekinin vurguyu üzerine almadığını belirterek bu durumu ekin eskiden müstakil bir kelime olmasına bağlamıştır (2004: 1274). Gülsevin, çalışmasında sınıflandırmayı oluştururken ölçüt olarak "*sözlüksel malzeme oluşturup oluşturumama, kalıcı kelime yapıp yapmama*" durumlarını kullanmıştır. Bu bağlamda olumsuzluk eki *-mA*'yı *kategori ekleri* altında inceleyen Gülsevin, *-mA* ekini *olumsuzluk kategorisi* altında ele almıştır. Gülsevin'e göre kategori ekleri, sözlüksel kelime türetmezler, kelimelerde tür değişikliği yapmazlar, cümle içinde öge belirlemek ve ilişki kurmak gibi bir fonksiyonları da yoktur. Kelime bu ekle-

³ Ergin, bu ek için "*-lı, -li, -lu, -lü ekinin menfisidir. -lı, -li, -lu, -lü eki esas itibarıyla bir nesne bir şeyin bulunduğu, -sız, -siz, -suz, -süz eki ile bir nesne bir şeyin bulunmadığını ifade eder. (...) Esas hususiyeti menfilik ifade etmesidir. Bu yüzden menfi isim yapma eki diye anılır.*" demektedir (2002: 160). Ergin, her ne kadar "olumsuzluk" tabirini kullanmasa da menfi ifadesi aynı terimi karşılayabilmektedir. Ayrıca bk. (Ediskun 1963: 150), (İlhan 2005: 275).

ri almadan önce cümlede ne görev üstlenmişse, bu ekleri alınca da aynı durum devam eder (2004: 1278-1280).

Bir diğer sınıflandırma çalışması da Turan tarafından yapılmıştır. Turan, yapım ve çekim ekleri üzerine sınıflandırma yaparken çalışmasında "olumluluk-olumsuzluk ekleri" adlı bir bölümde çekim ve yapım eklerinden bağımsız olarak olumsuzluk ekini incelemiştir (2007: 1835-1844).

Sınıflandırma çalışmalarından bir diğeri Delice'ye aittir. Delice, "*Genişletme Ekleri*" altında "*Fiili Genişleten Ekler*" adında bir bölüm oluşturmuş ve olumsuzluk eki *-mA*'yı da bu bölümde incelemiştir (2000: 135-150).

Türkçede üçüncü grup ara eklerin olduğunu savunan Başdaş, klasik tasnifteki yapım eklerinin kimi zaman çekim eki görevinde kullanıldığını, çekim eklerinin de yapım eki görevi üstlendiğini belirterek bu iki türün bazı eklerde kesiştiği ve ortak alan oluşturduğu görüşündedir. Başdaş'a göre olumsuzluk eki *-mA* da bu ortak alanda bulunan ara eklerdendir (2006: 405).

Koç ise *-mA* ekini doğrudan fiil çekim eki olarak göstermektedir. Koç, *eylem çekimi* tanımında çekimin bir parçası olarak olumsuzluğu da gösterir: "*Eylemin çekim ekleriyle zaman, kişi, kip, sayı, olumluluk ve olumsuzluk belirtilerek girdiği değişik biçimlere eylem çekimi denir.*" (1996: 96; 304-330).

Üstünova da eklerin yeniden sınıflandırılması gerektiğini söyleyen araştırmacılardandır. Üstünova (2004), *-mA* ekinin işlev açısından tam bir türetme eki gibi olmadığını bildirmektedir.

Karademir, çalışmasında olumsuzluk eki *-mA*'nın kip ile ilgisini değerlendirmiştir. Karademir, *-mA*'nın geniş zaman ve emir ikinci kişi çekiminde olduğu gibi yer yer somut olarak kip olgusunun ana zemini olan çekimle bütünleştiğini söylemekte ve onun bu özelliğinin fiil kip ve çekimleri ile birlikte anılmasını zaruri hale getirdiğini belirtmektedir. "*İster çekim ister yapım eki kabul edilsin, sadece olumsuz fiillerin geniş zamanlı çekimlerinde de olsa, dilbilgisi çalışmalarında -mA olumsuzluk biçimbirimi, kiplerin/çekimlerin işlenişinde ve adlandırmasında öne çıkarılır. Bu durum, pratikte onun, herhangi bir yapım eki gibi fiil çekiminden bağımsız, kiple ilgisiz bir ek olarak değerlendirilmesinin mümkün olmadığını gösterir.*" demektedir (2009: 1350-1351).

Bahsedilen bu sınıflandırma çalışmalarından anlaşılacağı üzere mevcut yapım eki ve çekim eki sınıflandırmaları araştırmacıları tatmin etmemektedir. Kimi ekler dil dünyası içerisinde asıl işlevlerinin yanı sıra başka işlevler de yüklenebilmektedir. Bu bağlamda değerlendirildiğinde olumsuzluk eki bir yapım eki olarak ele alınmalıdır. Çünkü olumsuzluk eki *-mA* alan bazı fiil tabanlarının başka fiillere denk gelecek şekilde dönüştüğü, olumsuz halinin başka fiil tabanlarıyla da karşılandığı görülmektedir. Bir başka deyişle olumsuzluk eki *-mA* eklendiği fiil tabanıyla Türkçe söz varlığındaki başka bir fiil ile karşılanabilecek hareketleri, oluşları, kılışları meydana getirerek hem kullanım sahasını hem de anlamını genişletmektedir.

öl- > ölme-> *gerektirir* yaşa-
hatırla- > hatırlama- > *gerektirir* unut-
bırak- > bırakma- > *gerektirir* tut-

gibi fiiller bu duruma örnek gösterilebilir. Olumsuzluk eki almış bir fiilin başka fiili gerektirdiği/anlattığı bu örnekler, fiilden fiile değişiklik göstermektedir. Bazı fiillerin olumsuz, birden fazla fiil ile karşılanabilmektedir. Bununla birlikte bazı fiillerin olumsuzu ise tek fiili gerektirmektedir. Burada *gerektirme* ile olumsuz fiil tabanındaki hareketin dilde başka bir fiille ifade edilebilir olduğu anlatılmaktadır.

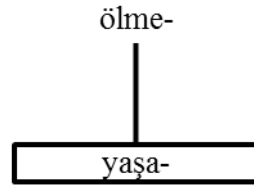
Türkçede fiiller ile olumsuzluk eki arasındaki ilişkinin anlama etkisine dair aşağıdaki gibi bir tasnif yapılabilir:

1. Gerektirme Durumunun Olduğu Olumsuz Fiiller
 - 1.1. Olumsuzu Tek Bir Fiil Gerektiren Fiiller
 - 1.2. Olumsuzu Birden Çok Fiil Gerektiren Fiiller
2. Gerektirme Durumu Bağlama Dayalı Fiiller

1. Gerektirme Durumunun Olduğu Olumsuz Fiiller

1.1. Olumsuzu Tek Bir Fiil Gerektiren Fiiller

Türkçede bazı fiil tabanları olumsuzluk eki aldıklarında dilde başka bir fiil ile ifade edilebilir duruma gelmektedir. Olumsuz fiil tabanı, bu gibi durumlarda söz varlığındaki başka bir fiile karşılık gelmektedir.

Şekil 1: Olumsuzu tek bir fiil gerektiren fiil.

Şekil 1’de belirtilen bu durumlarda olumsuz fiilin karşılığı tek bir fiil kök veya gövdesidir. Başka olasılık söz konusu değildir. Tablodaki örnekte görüldüğü üzere *ölme-* fiili, *yaşa-* fiilini gerektirir. Bunun dışında bir durum bulunmaz. Bu durum fiillerin gerçek hayattaki hareket/oluş/kılış şeklindeki karşılıklarıyla doğrudan ilişkidir. Örneğin, “*Hasta ölmedi.*” ifadesi hastanın yaşadığını gösterir. Aşağıda, şekil 1’deki duruma uygun bazı örnekler gösterilmektedir.

öl->ölme- gerektirir yaşa-

(1) *Bakınız, bu ilk önce nasıl oldu: daha henüz çocuğumuz **ölmemişti**. Bir kış gecesi karım ve çocuklarımla beraber oturuyorduk. Ben yazı yazıyordum, oğlum ayaklarımın dibinde oynuyor, karım biraz ötede, zannedersen, bir şey örüyordu* (A. Hamdi Tanpınar, BY).

Yukarıdaki (1) numaralı örneğe bakıldığında *ölme-* fiilinin *yaşa-* fiilini *gerektirdiği* görülmektedir. Bu durum şekil 1'de belirtilen durum ile örtüşmektedir. Bağlam *ölme->yaşa-* ifadesini tek şekilli olarak göstermektedir.

(2) *Uzun günler geçti. Taçam ölümle boğuştu. Kaç kere yaşamasından umut kesildi. Fakat Taçam **ölmedi**. Dipdiri kalktı. Eski gücünü buldu. Savaş talimlerine katıldı. Hepsi oldu; yalnız dili açılmadı* (Hüseyin N. Atsız, BD).

Bu örnekte de *ölme-* fiili *yaşa-* fiilini karşılamaktadır. Cümlede bahsi geçen kişinin yaşadığı anlaşılmaktadır. Yine şekil 1'de belirtilen durum bu cümle için de geçerlidir.

(3) *Gerisi malum. Deliksiz uyudum. Gece yarısı ayağıma bir şey dokunur gibi oldu. O alçak **ölmedi** zannettim.*> (yaşıyor zannettim) (Mehmed Celal, SBKH).

Bu örnekte de *ölme->yaşa-* durumu görülmektedir; ancak diğer örneklerden farklı olarak *ölmedi* ifadesi *zannettim* ile bir araya gelerek gerçekleşmiş bir durumu anlatmaktadır. Burada *ölmedi zannettim>öldü* şeklinde gösterilebilecek durum, yine olumsuzluk eki *-mA'*nın anlam değiştirme işlevini etkilememektedir. Keza cümlede *ölmedi* yerine *yaşıyor* ifadesi de kullanılabilir.

hatırla->hatırlama- gerektirir unut-

(4) *Ali Rıza Bey, kah yağmurun tenekelerdeki cazbandını, kah Ayşe'nin boğuk şikayetlerini dinliyor, kendi kendine:*

- *Bu işte yanan biz ikimiz olduk! diyordu. Ben ne dedim de adamın esasen sakat olduğunu **hatırlamadım**. Bu on gün içinde eriyen dört yüz liradan ne yapıp yapıp bir tamir paracığı olsun ayırmalı değil miydi?* (Reşat N. Güntekin, YD).

Burada yazar *unut-* yerine *hatırlama-* fiilini kullanarak bir üslup tercihinde bulunmuştur. Buna göre fiilin olumsuzluğu tek bir hareket gerektirmektedir.

göster- > gösterme- gerektirir gizle-

(5) *Herkesin korkulacak bir canavar diye çekindiği bu peçeli kız gerçekte çok iyi bir insandı. Bir peri kadar güzel, pars gibi güçlü, aynı zamanda bilgili ve yüzünü **göstermediği** için de manalı idi* (Hüseyin N. Atsız, DK).

Bu örnekte de şekil 1'de yer alan durum söz konusudur. Cümledeki *gösterme-* fiili *gizle-* fiilini gerektirmektedir.

yaşa-> yaşama- gerektirir öl-

(6) *Bu senin eserin...*

*Hiyungyu artık **yaşamıyor**... Kürşad, bunun sebebi sensin* (Sabahattin Ali, E).

Bir fiilin olumsuzunun başka bir fiili gerektirdiği örneklerden birisi de bu cümlede görülmektedir. *Ölme->yaşa-* ilişkisinin tam tersi *yaşama->öl-* ilişkisinde de bulunmaktadır.

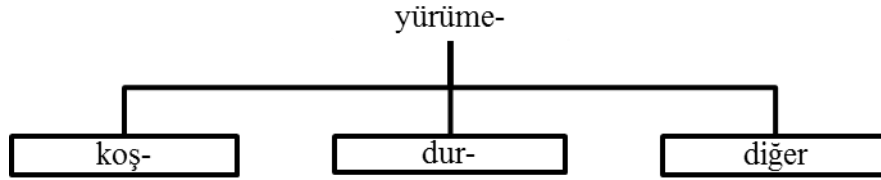
sön- > sönme- gerektirir yan-

(7) *Yavaş yavaş köpek çemkirmeleri gelmeye başlamıştı. Bir sıcaklık. Köyün hemen girişindeki yanmış bir evin önünde durdum. Daha sönmemiş, kimi yerlerinden cılız cılız dumanlar çıkmaktaydı* (Cemal Şakar, YL).

Sönme- ifadesinden cümlede *yan-* fiilini gerektirdiği ve bu fiildeki hareketin gerçekleşmeye devam ettiği anlaşılmaktadır.

1.2. Olumsuzu Birden Çok Fiil Gerektiren Fiiller

Bazı fiillerin olumsuz eki -mA almış biçimleri, kullanıldığı bağlama göre Türkçe söz varlığındaki birkaç fiile karşılık gelebilmektedir.

Şekil 2: Olumsuzu birden çok fiil gerektiren fiil.

yürü-> yürüme- gerektirir koş-, dur-, diğer

(8) *Gene bir gün, gök tüylü, gök yeveli erkek kurt, yürümedi, durdu. Oğuz Kağan da durdu ve çadırını kurdu* (N. Sami Banarlı, RTE).

Şekil 2'de belirtilen durumlarda bağlam ön plana çıkmaktadır. Bu örnekte *yürüme-* fiili *dur-* fiili ile örtüşmektedir.

(9) *Memed, ovanın ortasında dikildi kaldı. Cabbar da ona bir şey söylemeye cesaret edemedi. Bekledi bekledi. Memed yürümedi. O da vardı bir taşın üstüne, tüfeğini kucağına alıp oturdu. Gün doğdu.* (Yaşar Kemal, İM 1).

Bu örnekte şekil 2'de belirtilen husus görülmektedir. Cümlede *yürüme-* fiili *dur-* fiilini göstermektedir.

(10) *Anne Feroğlu, otizmin Arda'yı müziğe sürüklediğini belirterek, "Arda, konuşmadı şarkı söyledi. Arda, yürümedi koştu. (...)" diye konuştu* (AJ).

Bu örnekte "*yürümedi koştu.*" ifadesi Çürük'ün (2013) çalışmasında bahsettiği gibi üstdilsel kullanım olarak görülmektedir. Cümlede *yürüme-* fiili *koş-* fiilini gerektirmektedir.

kalk->kalkma- gerektirir otur-, yat-

(11) *Sofada, çarşafının pelerinini omuzlarına atıp başına beyaz bir tül-bent örtmüş, yüzü açık bir kadın vardı; iskemleye oturmuş, hareketsiz duruyordu, ayağa bile **kalkmadı**, acaba Sabri'nin çizme seslerini duymamış mıydı? (oturmaya devam et-)* (Refik Halid Karay, Yatık Emine, MH).

(12) *Müjgân, ayağa kalkmış, üstünü silkiyor:*

- *Feride, sen sahiden deliymişsin, diye gülüyordu. Ben yerimden **kalkmamıştım**. Titreyerek:*

- *Allah'tan korkmadan bana nasıl iftira ediyorsun, abla, dedim. Ben daha çocuğum.*

Sonra kendimi tutamayarak ağlamaya başladım (Reşat N. Güntekin, Ç).

Bu örneklerde *kalkma-* fiilinin *otur-* fiilini gerektirdiği görülmektedir. *Otur-* fiili bağlamdan anlaşılmalıdır. Bununla birlikte *kalkma-* fiili başka bir bağlamda *yat-* fiili ile de karşılanabilir. "Gece geç yattığı için sabah erken *kalkmadı*." gibi bir cümlede *kalkma-* fiilinin *yat-, uyu-* ya da *uyumaya devam et-* ifadelerini gerektirdiği anlaşılmaktadır.

sus- > susma- gerektirir konuş- (insan dışı canlılar için öt-, havla-, mele- vd.)

(13) *Rüzgâr başımı alıp götürecektir bir şiddette esiyor. Nefesim tıkanarak çekiliyorum. Köpekler **susmuyorlar**. Daha ziyade havlıyorlar ve bir adama saldırır gibi hırıltılar çıkarıyorlar* (Yakup K. Karaosmanoğlu, Y).

(14) *Bir mazeret bulup kaçmayı düşünüyordu ama Selim Bey koluna girmiş, bir yandan ateşli bir şekilde İttihatçıları çekiştiriyor, bir yandan da hızlı hızlı yürüyordu; eğer sözlerine bir an ara verseydi Hikmet Bey özür dileyip geri dönecekti ancak Selim Bey hiç **susmadı*** (Ahmet Altan, İGA).

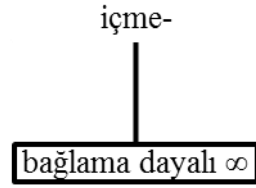
Susma- fiili bağlama göre farklı kullanım alanlarına sahiptir. Canlılar için kullanılan fiil cansız varlıklar için de kullanılmaktadır. "Müziğin sesi bir tür *susmadı*." gibi bir cümle fiilin cansız varlıklar için kullanımına örnek teşkil edebilir. Bu fiilin olumsuz şeklinin gerektirdiği olumlu fiil kökü olan *konus-* da aynı şekilde farklı kullanım dairelerine sahiptir. Cümlede fiilin hangi bağlamda kullanıldığı *susma-* fiilinin gerektirdiği fiil kök ve gövdelelerini etkilemektedir. Bağlam eğer insanı işaret ediyorsa *konus-*, insan dışı canlıları işaret ediyorsa *öt-, havla-, mele-* vb. gibi fiilleri gerektirebilmektedir. Bu durum şekil 3'te ifade edilen durumdan farklı olarak şekil 2'deki gibi daha kısıtlı bir alana sahip gerektirme derecesini göstermektedir.

Şekil 2'de ifade edilen durumda bağlam önemlidir. Türkçede bazı fiiller bağlamdan hareketle olumsuzluk ekini aldıklarında birkaç farklı fiili gerektirebilirler. Bağlam dışında dahi sözlük anlamıyla değerlendirildiğinde olumsuz fiil tabanının olumlu fiil kökünde ya da tabanında gerektirebileceği fiiller tahmin edilebilir. Diğerleri ise ancak bağlam ile birlikte ortaya çıkar. Şekil 2'den hareketle *yürüme-* fiil tabanı düşünüldüğünde başta iki olasılık

söz konusudur. Bunlardan birincisi *koş-* fiili, ikincisi ise *dur-* fiilidir. Bu iki fiilin dışındaki olasılık ise bağlamda ortaya çıkabilir. Örneğin, bir hastaya “Siz yürümeyin.” derken “Siz yatın/yatmalısınız.” söylenmek isteniyor olabilir. İşte bu gibi hususlarda bağlam ön plandadır. Dolayısıyla örnekte verilen bağlamdaki duruma benzeyen diğer durumlarda da başka fiiller ortaya çıkabilir.

2. Gerektirme Durumu Bağlama Dayalı Fiiller

Kimi fiillerin olumsuz çekimlerinin gerektirdiği fiiller bağlama göre çeşitlilik gösterebilmektedir. Bağlam temel belirleyici unsur olarak Türkçe söz varlığındaki olumlu karşılığı ortaya çıkarır.

Şekil 3: Gerektirme durumu bağlama dayalı fiil.

Bunlarla birlikte her fiil kök ya da gövdesinin olumsuzluk eki almış hali hareketin, olayın, kılışın ya da oluşun gerçekleşmediğini anlatmaktadır; ancak her fiilin olumsuzluk eki *-mA* almış tabanı, doğrudan farklı tek bir fiil ile ifade edilmez. Bu gibi durumlarda olumsuz fiilin ya bağlama göre *gerektirme derecesi* ile paralel olarak birçok karşılığı bulunmakta ya da hareketin gerçekleşmediği ifade edilmektedir. Şekil 3'teki gibi fiillerin olumsuzluk eki *-mA* almış hallerinin karşılıkları olası bağlamlara göre çeşitlilik arz edebilir. Bu gibi durumlarda cümlede belirtilen hareket bağlama dayalı olarak başka başka hareketlere denk gelebilir. Yani ne kadar olası bağlam varsa o kadar da karşılığı vardır.

(15) *Nuran Mümtaz'a baktı; elinde şişe, kadehleri dolduruyordu. En sonunda kendisinininkini doldurdu, fakat içmedi* (A. Hamdi Tanpınar, H).

(16) *Amerikan Hastanesi'nin başhekimi David ve babası Nicholas'la tanıştım. Kendi adımı gizleyerek babamın ailesi hakkında bilgi almaya çalıştım. Öğrendiklerim korkunçtu. Ama buradaki halka kin duymadım, kimseyi öldürmeyi düşünmedim* (Ahmet Ümit, P).

(17) *Seni boşsam, ona da şaşarsın, seni boğabileceğimi de bilmiyorsun çünkü, seni öldürebileceğimi aklına bile getirmiyorsun. Tanımıyorsun beni, bir kere bile dikkatle bakmadın bana, ne istediğimi, neye ihtiyacım olduğunu düşünmedin, umurunda bile değil, kimse umurunda değil zaten, ne Bülent, ne de çocukların* (Ahmet Altan, Sİ).

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü üzere bazı fiillerin olumsuz biçimleri bağlama göre değişen bir gerektirme durumuna sahiptir. Bağlam, olumsuz

fiilin hangi olumlu fiile karşılık geldiğinin temel belirleyicisidir. Bununla birlikte olumsuzluk eki almış fiil yalnızca hareketin gerçekleşmediğini de anlatabilir. Bu da yine bağlamdan anlaşılacak bir hususiyettir.

Gerektirme durumlarına göre olumsuz fiiller tasnif edildikten sonra olumlu fiil tabanına olumsuzluk eki *-mA* eklenerek başka fiiller ile de karşılanabilen örneklerin bir kısmı şu şekilde gösterilebilir:

anımsa- > anımsama-*gerektirir* unut-
bırak- > bırakma- *gerektirir* tut-
çömel- > çömelme- *gerektirir* ayakta dur-
durakla- > duraklama- *gerektirir* devam et-
eğil-> eğilme- *gerektirir* dik dur-
göster- > gösterme- *gerektirir* gizle-
hatırla- > hatırlama- *gerektirir* unut-
kal- > kalma- *gerektirir* git-
kalk-> kalkma- *gerektirir* otur-, yat-
kımıldı- > kımıldama- *gerektirir* sabit dur-
koca- > kocama- *gerektirir* genç kal-
konuş-> konuşma- *gerektirir* sus-
öl- > ölme- *gerektirir* yaşa-
yaşa->yaşama- *gerektirir* öl-
savsakla- > savsaklama- *gerektirir* ciddiye al-
sev- > sevme- *gerektirir* nefret et-
sön- > sönme- *gerektirir* yan-
sus- > susma- *gerektirir* konuş-, (öt-, havla- mele-)
uyan-> uyanma- *gerektirir* uyu-
yaşa-> yaşama- *gerektirir* öl-
yaşlan- > yaşlanma- *gerektirir* genç kal-
yenil- > yenilme- *gerektirir* kazan-, berabere kal-

Daha önce belirtildiği gibi fiillerde yer alan bu *gerektirme derecesi* fiilden fiile fark ettiği gibi bağlamdan bağlama da fark edebilir. Yapım eklerinin fiillere yeni anlamlar kazandırması gibi olumsuzluk eki *-mA* da eklendiği olumlu fiil tabanıyla bir araya gelerek *gerektirme derecesi* aracılığı ile fiillere yeni anlamlar kazandırmaktadır. Fiil tabanı ve olumsuzluk eki *-mA* ile birlikte bağlam bu hususta birinci dereceden önem kazanmaktadır. Bu açıdan düşünüldüğünde olumsuzluk eki *-mA* ve fiil tabanı, bağlamdan bağlama kullanım sahasında başka fiilleri çağrıştırabilmektedir.

Gerektirme durumunun olmadığı olumsuz fiillerde de aslında yeni bir hareket ya da var olan hareketin yokluğu söz konusudur. Bunlar *-mA*'nın yapım eki oluşunun göstergeleri olmalarıyla birlikte ekin Türkçeye üslup özelliği katabildiğinin de göstergesidir.

Bunlarla birlikte olumsuzluk eki *-mA* eklendiği fiilin bildirdiği hareketin, oluşun veya kılışın meydana gelmediğini göstererek kelimedeki belirli ölçüde anlam değişikliği de yapar. Keza, köklerinin aynı olması kelimelerin aynı olduğu anlamına gelmez. Örneğin “*yaptı, yapmadı*” çekimli fiillerinin birincisinde “*yapma*” işinin gerçekleştiği, ikincisinde ise aynı işin gerçekleşmediği anlatılmaktadır. Yani her iki kelime de farklı hareketi ifade eden anlama sahiptir. Nitekim *-mA* eki, *yap-* fiilini biçimsel olarak başka bir fiile veya isme dönüştürmemiştir; ancak anlam bakımından belirtilen hareketin gerçek dünyadaki karşılığı farklıdır. Nasıl ki “*öl->ölme-* gerektirir *yaşa-*” örneğinde *ölme-* ve *yaşa-* farklı iki fiil ise aynı kökten gelmelerine karşın biri olumlu diğeri olumsuz olan fiillerin de farklı oldukları, dolayısıyla farklı hareketleri ifade ettikleri söylenebilir.

Fiil köklerine olumsuzluk eki getirilerek çağrıştırılan ve kökü tamamen farklı olan fiiller, aynı zamanda Türkçenin ifade gücünü artıran bir özellik olarak görülmektedir. Bir ifadenin farklı yöntemlerle gösterilebilmesi, dilin işlerlik derecesinin de yüksek olduğunu göstermektedir.

D. Sonuç

Olumsuzluk filozoflar, psikologlar ve dilbilimciler tarafından incelenen bir konudur. Kavramın hem duyuşsal hem de dil bilgisel boyutunun olması araştırmaları çok yönlü hale getirmektedir. Türkiye Türkçesinde olumsuzluk üzerine yapılmış çalışmalarda standart olumsuzluğu oluşturan *-mA* ekinin yeri, farklı farklı kategoriler içerisinde değerlendirilmiştir. Bu çalışmada, *-mA* ekinin yapım ekleri kategorisinde değerlendirilmesi gerektiği, ekin iki işlevi ile ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bunlardan birincisi, ekin fiil tabanlarına kattığı gerçekleşmeyişin/olmayışın yeni bir anlama ve reel dünyadaki karşılığının başka bir harekete/hareketsizliğe denk gelmesidir. İkincisi ise olumsuzluk eki *-mA* almış fiillerin söz varlığında başka fiillerle karşılanabilecek, ifade edilebilecek şekilde kullanılabilmesidir. Yani, olumsuzluk eki almış fiil tabanı başka bir fiil ile karşılanabilen, dolayısıyla başka semantik alanları da kapsayabilen fiillere dönüşmektedir. Bu durum farklı boyutlara sahip olumsuzluğun dil bilgisel boyutunun da aslında çok yönlü olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Aynı zamanda olumsuzluk eki almış fiil tabanlarının başka fiillerle ifade edilebilmesi Türkçenin ifade gücünün çeşitliliğini de göstermesi bakımından önem arz etmektedir.

Kısaltmalar ve Taranan Metinler

AJ Al Jazeera Web Sitesi (<http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/otizmli-ardanin-muzik-ve-spor-tutkusu>), Erişim Tarihi 24.11.2014

BD ATSIZ Hüseyin Nihal (2010). *Bozkurtlar Diriliyor*, İstanbul: İrfan Yayınevi.

BY TANPINAR Ahmet Hamdi (1983). *Bir Yol*, Hikâyeler, İstanbul: Dergâh Yayınları.

- Ç GÜNTEKİN** Reşat Nuri (2010). *Çalığışu*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- DK ATŞİZ** Hüseyin Nihal (1997). *Deli Kurt*, İstanbul: İrfan Yayınevi.
- E ALİ** Sabahattin (2001). *Bütün Öyküleri II, Yeni Dünya, Sırça Köşk, Esirler* (Oyun), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- H TANPINAR** Ahmet Hamdi (2004). *Huzur*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- İGA ALTAN** Ahmet (2001). *İşyan Günlerinde Aşk*, İstanbul: Can Yayınları.
- İM 1 KEMAL** Yaşar (2005). *İnce Memed 1*, Yapı İstanbul: Kredi Yayınları.
- MH KARAY** Refik Halid (2009). *Memleket Hikâyeleri, Yatık Emine*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- P ÜMİT** Ahmet (2010). *Patasana*, İstanbul: Everest Yayınları.
- RTE BANARLI** Nihat Sami (2004). *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, Oğuz Kağan Destanı, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- SBKH CELAL** Mehmed (2007). "Şefil Bir Kadının Hayatı 1", *Doğu Edebiyatı Dergisi*, (Haz.: Prof. Dr. Mehmet Kanar), 1/1: 81-99.
- Sİ ALTAN** Ahmet (2004). *Sudaki İz*, İstanbul: Can Yayınları.
- Y KARAOSMANOĞLU** Yakup Kadri (1985). *Yaban*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- YD GÜNTEKİN** Reşat Nuri (2008). *Yaprak Dökümü*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- YL ŞAKAR** Cemal (1996). *Yol Düşleri*, İstanbul: Yedi Gece Kitapları.

KAYNAKÇA

- AĞCA** Ferruh (2010). *Budist Türk Çevresi Metinlerinde Olumsuzluk ve Yokluk Şekilleri*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- AKSAN** Doğan (2006). *Anlambilim: Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*, Ankara: Engin Yayın Evi.
- BAŞDAŞ** Cahit (2006). "Türkçede Üçüncü Grup (Ara) Ekler", *I. Uluslararası Büyük Türk Dili Kurultayı Bildirileri*, Ankara: Bilkent Üniversitesi: 400-406.
- BENVENİSTE** Emile (1994). *Genel Dilbilim Sorunları*, Çeviren: Erdim Öztokat, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- BÖREKÇİ** Muhsine (2001). "Türkçe Öğretimi Bakımından Dil Bilgisi Terimi ve Kavram Olarak Olumluluk-Olumsuzluk", *TDAY-Belleten C: I-II*, S. 44: 45-61.

- CİN Ali (1998). *Tarihi Türk Şiveleri ve Günümüz Oğuz Grubu Şivelerinde Olumsuzluk İfadesi*, Çanakkale 18 Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- (2011). “-mAz+IAn- Yapısı ve Kullanımı”, *Turkish Studies*, 6/2: 297-306.
- CLARK Herbert H. (1980). *Semantics and Comprehension*, The Hague, The Netherlands: Mouton Publishers.
- CRYSTAL David (2004). *A Dictionary of Linguistics & Phonetics*, Fifth Edition, Australia: Blackwell Publishing.
- ÇALIŞIR Sevgi (2007). *Türkçede Bilimsel Metinlerde Olumsuzluk*, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- ÇÜRÜK Selcen M (2010). “Olumsuzluk ve Kiplik Arasındaki İlişki: Bakış ve Yaklaşımlar”, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 7/2: 57-72.
- (2012). “Olumsuzluğun Anlatı Metinlerindeki İşlevleri Üzerine”, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 9/4: 147-175.
- (2013). “Olumsuzluğun Üstdilsel Kullanımına Dair”, *Türkbilig*, 26: 91-106.
- (2014). “Olumsuzluğu Kuvvetlendirme Stratejileri Üzerine: Kısasü'l-Enbiya Örneğinde Bir İnceleme”, *Dil Araştırmaları*, 14: 147-169.
- DELİCE Halil İbrahim (2000). “Türk Dilinde İşlevsel Ek Tasnifi Denemesi”, *Türklük Bilimi Araştırmaları*, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, 9: 135-150.
- DEMİREL Özlem (2002). *Türkiye Türkçesinde Olumsuz Cümle Yapıları*, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- EDİSKUN Haydar (1963). *Yeni Türk Dilbilgisi*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- EKER Süer (2003). *Çağdaş Türk Dili*, Ankara: Grafiker Yayınları.
- ERGİN Muharrem (2002). *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul: Bayrak Yayınları.
- ERGUVANLI TAYLAN Eser - Ayhan Aksu Koç (1986). “Some Aspects of Negation in Turkish”, *In Proceedings of the Turkish Linguistics Conference*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları: 159-179.
- ERTEN Münir (2007). “+sIz Eki Olumsuzluk Eki midir?” *Turkish Studies*, (Tunca Kortantamer Özel Sayısı II), 2/4 Fall 2007: 1168-1173.
- GIVON Tom (2001). *Syntax: An Introduction, Volume 1*, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamin Publishing Company.
- GÜLSEVİN Gürer (2004). “Türkçede ‘Sıra-dışı’ Ekler ve Eklerin Tasnif-Tanımlanma Sorunu Üzerine”, *V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 1267-1283.
- HENGİRMEN Mehmet (1999). *Dilbilgisi ve Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Engin Yayınları.

- HİRİK Erkan (2010). *Türkiye Türkçesinde Olumsuzluk Eki*, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- HORN L. R. (1985). "Metalinguistic Negation and Pragmatic Ambiguity", *Language*, 61: 121-174.
- (1989). *A Natural History of Negation*, Stanford: CSLI Publications.
- İLHAN Nadir (2005). "Türkçede Olumsuzluk", *Karaman Dil Kültür ve Sanat Dergisi*, T.C. Karaman Valiliği: 271-279.
- KARADEMİR Fevzi (2009). "-mA Olumsuzluk Biçimbiriminin 'Kip'le İlgisi ve Olumsuz Fiil Çekimlerinin Adlandırılması Sorunu", *Turkish Studies*, 4/3:1343-1374.
- KILIÇ Veysel (2002). *Dilin İşlevleri ve İletişim: Dilbilim Açısından Kuramsal Bir Çalışma*, İstanbul: Papatya Yayıncılık.
- KOÇ Nurettin (1996). *Yeni Dilbilgisi*, İstanbul: İnkılâp Yayınları.
- KORKMAZ Zeynep (2007). *Grammer Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- MENABİT Ciden Sena (2004). "Ne...Ne'li veya Ne...Ne de'li Bağlama Edatlarında Olumsuzluk Sorunu", *TDAY-Belleten*, 1: 71-91.
- MIESTAMO Matti (2005). *Empirical Approaches to Language Typology: Standard Negation*, Berlin: Walter de Gruyter.
- MIESTAMO Matti (2007). "Negation-An Overview of Typological Research", *Language and Linguistics Compass*, 1/5: 552-570.
- ÖZKAN Bülent (2003). *Sait Faik'in Üç Öykü Kitabında -Semaver/Sarnıç, Alemdağ'da Var Bir Yılan/Az Şekerli, Havuz Başı/Son Kuşlar- Olumsuzlama ve Olumsuzlamanın Metinsel Görünümleri*, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- (2006). "Türkçede Dilbilgisel Terim Olarak Olumlama ve Olumsuzlama", *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15/1: 269-282.
- ÖZMEN Mehmet (1995). "Türkçe'de Değil Kelimesi ve Kullanımları", *TDAY-Belleten*: 315-368.
- RICHARDS Jack C. - Richard Schmidt (2002). *Longman Dictionary of Language Teaching and Applied Linguistics*, London: Longman Pearson Education.
- TRASK Robert Lawrance (1996). *A Dictionary of Grammatical Terms in Linguistics*, London: Routledge.
- TS: *Türkçe Sözlük* (2011). Ankara: Türk Dil Kurumu.
- TURAN Zikri (2007). "Türkçenin Yapım ve Çekim Düzeninde Yer Alan Eklelerin Sınıflandırılması Nasıl Olmalıdır?", *IV. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri II*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 1835-1844.

- ÜSTÜNOVA Kerime (2004). "Eklerin Öğretimi Üzerine Bir İki Söz", *Uludağ Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, Bursa: Uludağ Üniversitesi Basımevi, 6/ 6:173-182.
- VESELINOVA Ljuba (2006). "Towards a Typology of Negation in Non-Verbal and Existential Sentences", 80th Annual Meeting of the Linguistic Society of America, January 5-8/2006, New Mexico: University of New Mexico, Albuquerque.
- YILMAZ Ayşe (2009). "Cümlenin Sınıflandırılmasında Kullanılan Olumluluk-Olumsuzluk Kategorisi Üzerine", *Turkish Studies*, 4/3: 2338-2350.